

Keskiajan ritari oli ylhäis-
aateliin kuuluva, seitsemän
vuoden iässä aloitetun tiukan
koulutuksen lopputuote:
virtaviivainen sotakone ja
romanttinen naiskauneuden-
palvoja.

Ritari

oli pelottava sotakone

■ **Ritarit olivat keskiajan eliittisotilaita, jotka haarniskoituina ja raskaasti aseistettuina muodostivat ratsuineen panssarivaunun kaltaisen hyökkäysvoiman.**

ARJA-LEENA PAAVOLA

Lemmenlauluja, turnajaisia ja hienoja juhlia linnojen upeissa saleissa.

Keskiajan ritarit kuuluivat yhteiskunnan ylimpään, etuoikeutettuun maata omistavaan luokkaan. Ritarien huomattava varallisuus takasi heille yltäkylläisen elämän ja myös tilaisuuden kuuluisaan ritariromantiikkaan.

Kääntöpuolena oli se, että heidän piti osallistua taisteluihin, joita varten ritarin status oli saatu. Vammautuminen ja kuolema olivat tuolloin alituinen uhka.

Euroopassa alkoi 1000-luvulta lähtien syntyä yhä enemmän konflikteja ruhtinasvaltojen välillä. Läpi keskiajan sodankäynnin yleisin muoto oli jonkin linnoituksen tai kaupungin piirittäminen ja sen huoltoreittien katkaiseminen.

Vihollinen yritettiin pakottaa antautumaan polttamalla alueen pellot ja maatilat ja pilaamalla sen vesivarannot. Kenttätaisteluita pyrittiin välttämään, sillä miestappiot olivat niissä suuret.

Jos taisteluun kuitenkin ajaututtiin, eri aselajit käynnistivät hyökkäyksen portaattain. Jousimiehet aloittivat ampumalla nuolisateen, jonka tarkoitus oli hajaannuttaa vihollinen. Ritarit ratsuineen rynnäköivät seuraavina ja tekivät tilaa perässä tulille jalkamiehille.

Lähikontaktissa oli tärkeää kyetä aiheuttamaan mahdollisimman suurta vahinkoa, jotta vastustaja saataisiin heti pois pelistä.

Samaa yritti myös vihollinen, joten ritareille rakennettiin tehokas suojavaaruste, jolla kohtalokkaimpia vammoja saatiin ehkäistyä.

”Keskiaikaisen haarniskan varhaisin muoto oli rengaspanssari, joka koostui niitatuista teräs- ja messinkirenkaista.

Materiaalista tehtiin etenkin paitoja sekä huppuja, sukkaa ja kaulasuojia”, kertoo tutkija **Jenni Lares** Tampereen yliopistosta.

Rengaspanssarit olivat kalliita, sillä niiden valmistaminen oli hyvin työlästä. 1400-luvulla kehitettiin koko vartalon suojaava levyhaarniska. Innovaation takana oli metallinvalmistuksen mullistus, teräksen karkaiseminen.

Karkaistusta teräksestä tehty kokonaisuus painoi parikymmentä kiloa – ei siis kohtuuttoman paljon verrattuna siihen, että modernin palomiehen tai sotilaan varusteet saattavat olla raskaammatkin. Haarniskan paino sitä paitsi jakaantui keholle tasaisesti.

Levyhaarniska suojaasi hyvin viilloilta ja pienemmiltä osuilta.

”Panssaroinnin lisääntyessä ei enää kannattanutkaan hyökätä viiltotekniikoilla, joten miekat kapenivat pistämiseen soveltuviksi”, Lares kertoo.

Vaikka levyhaarniska voi näyttää kömpelöltä, se ei kuitenkaan juuri rajoittanut käyttäjänsä liikkeitä, sillä se jätti polvitaiepet ja kyynärpäät vapaiksi.

Toisaalta tämä oli haarniskan heikko kohta, kuten myös se, että kainalo ja nivusetkin oli suojattu muuta kehoa huonommin.

Keskiajan taisteluoppaissa ohjeistetaan iskemään juuri näihin paikkoihin. Otollinen kohde olivat myös kasvot.

”Kypärässä oli kääntyviä visiirejä, silmänaukkoja ja hengitysreikiä, joihin oli hyvä tähdätä kapealla miekalla tai tikarilla.”

Nivelissä kulkee suuria verisuonia, jotka katkaisemalla vastustajan sai nujerrettua nopeasti. Myös kasvoin

sattunut tikarinisku oli usein tappava.

Sotateknologian kehitys muutti ritarien roolin

Hyvän tilaisuuden tutustua ritarien sotisopaan tarjoaa Tampereen museokeskuksessa Vapriikissa meneillään oleva suurnäyttely, jossa on erityyppisten haarniskoiden lisäksi esillä myös kilpiä, miekkoja, peitsiä ja muita aseita sekä ritarien hevosten varusteita.

Näyttely esittelee myös ritarien koulutusta, heidän kotielämänsä sekä sitä, kuinka ritarilaitos ja ritarillisuus näkyvät nykypäivässä. *Ritarit*-näyttely on avoinna 5. joulukuuta 2021 asti.

Ritarihaarniskoita käytettiin aikoinaan eri puolilla Eurooppaa, mutta niiden valmistus keskittyi etenkin Pohjois-Italiaan ja eteläiseen Saksaan. Kuningas **Kustaa Vaasa** (1496–1560) perusti haarniska- ja asepajan Keski-Ruotsin Arbogaan niinkin myöhään kuin vuonna 1551.

Pistomiekkojen lisäksi 1400-luvulla yleistyivät erilaiset nuijat ja sotavasarat, joilla voitiin murskata sekä haarniskan muodostama panssari että sen suojaama ritari.

”Tappavat iskut oli kuitenkin tarkoitettu lähinnä kaksintaisteluihin. Taistelulentäällä ritari kannatti pikemminkin ottaa vangiksi, sillä heistä saattoi saada hyvät lunnaat”, Lares huomauttaa.

Haarniskoiden hyöty alkoi huvetta siinä vaiheessa, kun sotatantereille ilmestyivät panssarinkin läpäisevät tuliaseet. Kiinassa keksitty ruuti otettiin Euroopassa käyttöön jo 1200-luvun aikana, ja se tuli seuraavina vuosisatoina yhä yleisemmäksi. >>>

Seena Säilynoja

» » »

Salpietarista eli kaliumnitraatista, hiilestä ja rikistä koostunut mustaruuti synnyttää räjähtäessään melkoisen savupilven.

Niin sanottu jyvärutuuti taas saatiin aikaan kostuttamalla ruutijauho viinala tai etikalla ja jauhamalla kovettunut kimpale hienoksi. Juuri jyvärutuuti teki käsituliaseiden käyttämisestä aiempaa helpompaa.

1300-luvun tuliaseet olivat joko kupariseoksesta valettuja tai raudasta taottuja. Vuosisadan lopulta lähtien aseissa ryhdyttiin käyttämään myös valurautaa.

Ammuksia tehtiin aluksi lyijystä, mutta myöhemmin yleistyivät rautaammukset.

Sitä mukaa kun sotateknologia kehittyi muuttui myös ritarien rooli. Ritariarmeijoiden merkitys sodankäynnissä alkoi vähentyä 1400-luvun loppupuolelta alkaen.

Ritareista kehkeytyi ajan myötä upseeriston kaltainen johtoporras, ja ritariudesta muodostui monarkioissa aate-

Haarniskat edustivat alkuaan aikansa parasta sotilaallista varustusta. Sittemmin niistä kehittyi tyylien ja muotisuuntausten mukaan suunniteltuja paraatipukuja.

Ritarin läheisin taistelupari oli tämän hevonen, jolle tarjosi turvaa muun muassa pääsuojus.

Museo Stibbert

lisarvo. Haarniskoista tuli paraatipukuja ja edustusasuja.

Yhteiskunnan eliittiä myös Suomessa

Ritarit tunnettiin myös Ruotsin valtakuntaan kuuluneessa Suomessa. Ainakin kahdella keskiajan ritarilla oli asuinkartanot Hämeen seudulla.

Heistä ensimmäinen oli hattulalaista Suontaan kartanoa 1400-luvun alussa hallinnut **Nils Olafsson**, joka lyötiin ritariksi Kalmarissa vuonna 1396. Hän ilmeisesti toimi 1400-luvun alussa Hämeen linnan päällikkönä.

Porkkalan kartanoa Lammilla isännöi puolestaan ritari **Olaf Nilsson Ta-**

vast. Hänestä on säilynyt poikkeuksellisen paljon tietoa, sillä mies laati 1450-luvulla yksityiskohtaiset muistutukset omistuksistaan.

”Samaan yhteyteen on tallennettu myös Olafin kartanon inventaari ja perinnönjako, joka on tehty tämän lesken ja pojan kesken”, kertoo dosentti **Tapio Salminen** Tampereen yliopistosta.

» » »

Haavoittuminen oli ritarin ammattitauti

Kun ritari haavoittui taistelukentällä, häntä hoidettiin keskiajan oppien mukaisesti. Lääkintäohjeet ammennettiin ajan anatomian, kirurgian ja lääketieteen teoksista.

Osa hoidoista, esimerkiksi lannan siveleminen haavaan, perustui uskomuksiin ja oli pelkästään haitakasi. Toisaalta haavojen desinfiointiin käytettiin keitettyä vettä ja alkoholi-pitoisia juomia, joista saattoi olla oi-

keasti hyötyä.

”Haavoja myös poltettiin kiinni, ja kuolleen kudoksen poistamiseen hyödynnettiin toukkia”, tutkija **Jenni Lares** kertoo.

Tavallisetkin ihmiset osasivat usein antaa jonkinlaista ensiapua ja tunsivat erilaisia hoitokeinoja, joten aina ei tarvittu ammattimaista lääkäriä. Sellaisia ei tosin pohjolassa ollut juuri saatavillakaan. Suomessa lääketieteellinen

osaaminen keskittyi muutamaaan luostariin.

Kentällä välskärit saattoivat kunnostautua yllättävän hyvin. Englannin tuleva kuningas **Henrik V** haavoittui 16-vuotiaana Shrewsburyn taistelussa vuonna 1403. Nuorukainen sai kiivaassa nuolisateessa osuman kasvoihinsa, mutta taitava kirurgi **John Bradmore** pelasti uskaliaassa operaatiossa prinssin hengen.

Lähelle nenää iskeneen nuolen päätä ei saatu poistettua poskesta ilman haavan levittämistä, Bradmore kertoo selonteossaan. Avoimeksi jääneen syvän haavan hän puhdisti valkoviinillä ja ruusuhunajalla.

Nykytutkijat ovat todistaneet hunajan antimikrobiset vaikutukset tieteen keinoin. Hunajan tiedetään hillitsevän useiden kymmenien bakteerilajien kasvua.

”Myös eräästä 1200-luvun saksalaisesta ritarista kerrotaan, että hän eli vielä vuoden sen jälkeen, kun oli saanut nuolen kasvoihinsa.”

Keskiaikaisten vainajien tutkimukset ovat vahvistaneet, että muutkaan vaikeat vammat eivät aina olleet kohtalokkaita. Murtunut leuka tai raaja oli luutunut uudestaan, ja loppu oli tullut vasta vuosien päästä.

”Toki aikana ennen antibiootteja haavat tulehtuivat helposti, ja haavakuumeeseen menehtyminen oli yleistä.”

Sotaretkien lisäksi ritarit päätyivät kauas kotoa myös pyhiinvaelluksilla, joita he kristillisten ihanteiden mukaisesti tekivät. Matkoilla oli aina omat vaaransa.

Kuolema vierailta mailla pelotti, joten monen ylhäisöön kuuluneen toiveena oli ainakin viimeinen leposija kotiseudulta. Vainajan kuljettaminen oli hankalaa, joten usein kotimaan multiin lähetettiin vain tämän ruusuvedellä ja tuoksuvilla mausteilla käsiteltyt luut.

”Ulkomaille hautaaminenkaan ei silti ollut aivan tavatonta. Esimerkiksi Istanbulissa on kahden 1300-luvun lopulla kuolleen englantilaisen ritarin hauta.”

Tältä näytti Suomen herttuan Juhanan (1537–1592) haarniska, joka tilattiin lontoolaisesta Greenwichin pajasta. Kuva on verstaan mallikirjasta; haarniska itse ei ole säilynyt.

Victoria & Albert Museum

Arkeologien löytö Tampereen Koukkuniemestä. Ritarsormuksen haltija ei ole tiedossa, mutta naapurissa Kangasalla asuivat aikoinaan Juhana-herttuan vaimo Kaarina Hannuntytär ja Juhanan veljen Eerik XIV:n puoliso Kaarina Maununtytär.

Ritarien epävirallisiin velvollisuuksiin kuului myös ylhäisten naisten runollinen kosiskelu. Kuva on Zürichissä vuosina 1300–1340 valmistetusta teoksesta *Codex Manesse*, johon on koottu ritarilyriikkaa.

»»»

”Erittäin harvinainen säilynyt lähde kuvaa hyvin niitä olosuhteita, joissa rälsi eli Suomessa.”

Olafin Nils-poika peri isältään varustuksen, johon kuului täydellinen metallihaarniska varakappaleineen sekä laaja valikoima aseistusta.

Varsijousen, kirveiden ja käsituliaseiden lisäksi luettelossa mainitaan jopa kanuuna, jota Olaf todennäköisesti piti alueelle suuntautuvien hyökkäysten varalta.

Dokumenttien perusteella ritarin kartanoa valaisi vähintään kuusi kynttiläkruunua, joista yksi oli 12-haarainen. Sisustukseen kuuluivat myös pitkät tyynyin ja kankain vuoratut penkit. Keittiö oli hyvin varusteltu monenlaisine suurine ja pienine patoineen ja paisintivartaineen.

”Ruokaillessa kädet huuhdeltiin muodin mukaisesti hopeisissa kulhoissa. Juoma-astiana oli muun muassa hopealla silattu sarvi.”

Tapio Salminen tähdentää, että ritarit ja heidän perheensä kuuluivat Suomessakin keskiaikaisen yhteiskunnan eliittiin.

Toisin kuin tavallinen rahvas he esimerkiksi nauttivat monipuolisesta ravinnosta, joka sisälsi tuontimausteiden ja lihan kaltaisia ylellisystarvikkeita. Tietyt riistalajit, kuten kauris ja peura, saattoivat olla kuninkaallisen yksinoikeuden alaisia, mutta kuninkaan edustajina ritaritkin saivat niistä osansa.

Tosin myös ritarien piti noudattaa katolisen kirkon paastopäiviä, joita oli yksi tai kaksi viikossa, sekä pidempiä paastoajoja. Silloin sai syödä ainoastaan kalaa ja kasviksia. Maitotuotteet ylhäisö korvasi esimerkiksi mantelimaidolla ja siitä tehdyillä ruokalajeilla.

”Ritarit olivat kuitenkin käytännössä ammattisotilaita ja sen lisäksi hallintomiehiä”, Salminen muistuttaa.

Työtä siis riitti. Siinä missä sotiminen oli äärimmäisen kuluttavaa, raskaita olivat myös kärjäkierrokset ja maakunnalliset kokoontumiset, sillä keskiajalla matkustaminen oli hyvin vaivalloista.

”Se altisti loukkaantumisille ja infektioille. Kulkutaudit olivat tuohon aikaan suurin riski.” □